

Med *Udvalgte Breve, Betænkninger og Optegnelser af J. O. Schack-Rathlous Arkiv 1760—1800* (Udg. af Th. Thaulow og J. O. Bro Jørgensen) er fremlagt et betydningsfuldt Udvalg af de Papirer, der efter Schack-Rathlous egen testamentariske Bestemmelse tilfaldt Stamhuset Ravnholt. Ikke faa Historikere har i Tidens Løb gjort Brug af denne omfattende Materialesamling, der indeholder vigtige Aktstykker til Oplysning om politiske Begivenheder og fremtrædende Personligheder i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. Et betydeligt Antal Breve og Betænkninger har allerede tidligere været offentliggjort, fuldstændigt eller i Uddrag, og er derfor kun, hvor Sammenhængen afgjort kræver det, genoptrykt i det foreliggende Udvalg. De to Udgivere har tillige udarbejdet en særdeles nyttig Registratur over J. O. Schack-Rathlous Arkiv (Værkets Afsnit VI). Af denne fremgaar det, at omtrent Halvdelen af Arkivalierne er Korrespondance (over 150 Brevskrivere, hvoraf 44 er repræsenterede i Udvalget), S.-R.s egne Koncepter fylder flere Pakker; Resten er overvejende Udkast til Gesandtskabsrelationer 1760—67 og Embedspapirer 1767—88, mens Familiepapirerne er relativt faa. Blandt Embedspapirerne findes iøvrigt adskillige Breve, ogsaa fra Personer, der ikke forekommer i Korrespondance-Registraturen.

Udgivelsens Formaal, som det i Forordet formuleres af Udgiverne, har været »at meddele alt, hvad der skønnedes at være af Betydning for Studiet af vort Lands politiske og kulturelle Historie, samt alt, hvad der kunde tjene til at belyse ledende Personligheders Karakter, Tankesæt og Holdning til Tidens Begivenheder«. Hovedvægten lægger Udgiverne paa Brevstoffet, mens der kun er medtaget et mindre Udvalg af Schack-Rathlous Betænkninger, heriblandt Aktstykker, der klarlægger S.-R.s Stilling til Landboreformerne i Slutningen af 1760'erne (hans Betænkning af 30/5 1788 ang. Landbokommissionens Forestilling om Stavnsbaandets Ophævelse er trykt i »Aktstykker til Oplysning om Stavnsbaandets Historie«) og hans Indsats under Forarbejderne til Loven om Indfødsretten, som han med Rette tilskrev sig Hovedæren for, samt fra hans senere politiske Virksomhed karakteristiske Betænkninger om finansielle Problemer og ang. Rangforordningen.

Det righoldige Brevudvalg vil indtage en Plads paa Række med saa vægtige Tidsdokumenter som Bernstorffske Papirer og Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds. Indeholder Brevstoffet ikke større Overraskelser, maa det erindres, at det forlængst har bidraget til at fæstne Historikernes Opfattelse af Mænd og Begivenheder i dette Tidsrum. Paa enkelte Punkter

falder der dog nyt Lys over Schack-Rathlous Stilling i 1760'erne, navnlig hans Forhold til A. G. Moltke (maaske kan han betegnes som dennes Protegé) og til Ditlev Reventlow; Brevvekslingen med den sidstnævnte er af særlig Interesse. Til de mere personligt prægede Afsnit i Brevudvalget hører Korrespondancen med Overjægermester Carl Christian v. Gramm, der undertiden søgte at bibringe den af Naturen ret mistænksomme og bekymrede Schack opmuntrende Forestillinger om, hvad man ventede sig af ham («voyés dons mon cher monsieur, si tous le monde se sont uni à vous vouloir de bien . . .»). Nederlagene udeblev dog ikke, og Schack-Rathlou fik som ældre Brug for Skepsis og Maadehold, saaledes under den bekendte Proprietærfejde, hvor han søgte at neddæmpe Lüttichaus skæbnesvangre Udfald mod Reformmændene, Colbjørnsen i Særdeleshed. S.-R.s Stilling i denne Sag synes ikke helt klar. Personligt holdt han sig tilbage, øjensynligt mistvivlende om Proprietæraktionens Udfald, men han tilskyndede Lüttichau til at rejse til København og føre sin Sag og fik derved et moralsk Medansvar. Naar Th. Thaulow i »En dansk Statsminister fra sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede« (S. 254) lader baade S.-R. og Guldberg være enige med Lüttichau i dennes Grundopfattelse, kan dette ikke være rigtigt for Guldbergs Vedkommende. I Breve til Johan Bülow (Hist. T. 4. Rk. I) erkender G. ved denne Tid, at han har ændret Synspunkt i Landbospørgsmaalet. Han ønsker ikke en Tøddel ændret i Forordningerne fra Aarene 1787—90; de nye Love krænkede efter hans Opfattelse aldeles ikke Godsejerens Rettigheder, dog maatte man være forsigtig med »ømme Materier« som Tiende og Hoveri. Hvad Guldberg og Schack-Rathlou kunde samstemme om i Lüttichau-Sagen, kan heller ikke efter de nu udgivne Breves Indhold antages at have været synderligt andet end Uviljen mod en ekstraordinær Retsforfølgelse, der fik ulykkelige Følger for L.s Familie (jfr. Guldbergs Ord om »Colbjørnisme« i Brev til S.-R. af ³⁰/₅ 1791, Udvalget S. 264)

Fr. Skrubbellrang.

Departementschef, raadsformand K. H. Kofoed har i to nye bind, der omfatter perioderne 1852—62 og 1862—75, fortsat sin skildring af *Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage*. De sidst udgivne afsnit svarer i opbygning og indhold nøje til det første bind, som anmeldtes paa side 187 f. i dette tidsskrifts 10. række 4. bind. Med rigsdagstidenden og aviserne og nu og da en smule memoire- og brevstof som kilder gør forfatteren paa baggrund af rigets almindelige historie omhyggeligt rede for hvert